

De Vrije Pers

Editie: september 2012

2

Burgerinitiatief:
Wij eisen vrije
media

3

Kan journalistiek fraude bestrijden?

4

Journalistiek en Europa: haat of liefde?

5

IJsland vrijhaven voor informatie

Europese onderzoeksjournalistiek nog mager

Ondanks de al jaren voortwoekerende eurocrisis, staat onderzoeksjournalistiek naar fraude, wanbeheer en corruptie met Europees belastinggeld niet hoog op de agenda van media. Dat constateert de studie 'Deterrence of fraud with EU funds through investigative journalism', die begin oktober in het Europees Parlement wordt gepresenteerd.

De Nederlandse onderzoeksjournaliste Margo Smit leidde het onderzoek voor de anti-fraudecommissie van het Europees Parlement. Smit en haar collega-onderzoekers stellen dat het maatschappelijk middenveld en de media cruciaal zijn om een klimaat te creëren dat fraude en corruptie ontmoedigt en goed bestuur stimuleert. Maar grensover-

schrijdend journalistiek onderzoek naar de uitvoering van Europees beleid of gesjoemel met subsidies is er nauwelijks.

"Media en journalisten geven als verklaring dat ze de Europese verhalen niet zien. Ze hebben de kennis niet, de data zitten verborgen, er is geen geld, geen tijd, hun publiek heeft, zogenaamd, geen interesse," zegt Smit. Zij stelt echter dat nieuwsmakers gezien de huidige Europese crisis veel meer prioriteit zouden moeten geven aan dergelijk onderzoek.

Op hun beurt mogen Europese instellingen en politici wat harder lopen om kritische vragen van journalisten en burgers correct te beantwoorden. Wetten voor openbaarheid van bestuur moeten beter worden nageleefd. Een meer transparante besluitvor-

ming, toegang tot documenten en een grotere eenvormigheid van Europese data, kunnen grensoverschrijdende onderzoeksjournalistiek bevorderen.

Europese instellingen moeten zich sterker inspannen voor bescherming van klokkenluiders en journalistieke bronnen. Zij moeten de persvrijheid en pluriformiteit van media beter bewaken. Ook kan Europa helpen door grensoverschrijdende samenwerking tussen journalisten financieel te ondersteunen. Smit: "Als je genoeg muren bouwt om de onafhankelijkheid van de berichtgeving te garanderen, kan de EU wel degelijk een rol spelen bij het bevorderen van Europese onderzoeksjournalistiek."

(Zie het interview met Smit op pagina 3.)

Europese onderzoeksjournalistiek dankzij Amerikaans geld

"Europese onderzoeksjournalistiek bestaat wel degelijk en velen zijn bereid om tijd en geld te investeren in complexe onderzoeksprojecten. Alleen worden die grotendeels met Amerikaans geld gefinancierd." Dat zegt Ides Debruyne, directeur van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek (zie pagina 3).

De Groene Fractie protesteert tegen de Hongaarse mediawet tijdens het bezoek van premier Orbán aan het Europees Parlement. © European Union 2011 PE-EP

Márton Gergely, journalist van Népszabadság (nu nog wel...)

Zelfcensuur in Hongarije

Toen ik gevraagd werd om deze column over persvrijheid in Hongarije te schrijven, meende ik dat de krant waarvoor ik werk eigendom was van een buitenlandse uitgever met een aanzienlijke economische slagkracht en langetermijnplannen voor zijn Hongaarse holding. Inmiddels weet ik dat mijn krant te koop staat.

Een organisatie die is opgezet door de socialistische partij MSZP zou wel eens de meerderheidsaandeelhouder kunnen worden. Er zijn vier politieke dagbladen in Hongarije. Alleen het mijne was in handen van een echte media-investeerder en dus enigszins beschermd tegen politieke inmenging. Tenzij er een wonder gebeurt, is dit over een paar

weken niet meer het geval. Het is niet alleen de terecht veel bekritiseerde nieuwe Hongaarse mediawet die gezonde en stevige media in dit land in de weg staat. In feite werken journalisten altijd in angst, ongeacht de dreiging van politieke bemoeienis. En stemmen redacteuren hun berichtgeving, ongeveerd, af op wat zij denken dat de eisen van

de staat zijn. De laatste jaren is de vrije pers in Hongarije langzaam gewurgd. De politieke elite voelt zich nog steeds thuis in een systeem dat dateert uit de communistische tijd. De tijd dat de pers samenwerkte met de machthebbers, gewoonlijk in een bondgenootschap met een partij. Een systeem waarin de pers politieke doelen napapegaait en de publieke opinie klaarstoomt voor het accepteren van al genomen besluiten. Dit systeem is kenmerkend voor de Hongaarse politieke partijen. Ze denken zelfs dat dit de ware roeping is van de

media. In hun ogen bestaat er persvrijheid als alle partijen een spreekbuis hebben. Concurrentie is er alleen om rivaliserende publicaties in te perken.

Deel van het probleem is dat de oudere generatie Hongaarse journalisten, die belangrijke journalistieke posities bekleden, vindt dat het goed en wenselijk is dat partijen en kranten samenwerken. Zij geloven dat er zaken zijn waar je beter niet over kunt schrijven en zaken waar je over moet blijven schrijven, ook al zijn ze al lang niet meer rele-

vant. De pers was al ernstig verzwakt, toen de huidige loopgravenoorlog in de Hongaarse politiek aanbrak.

Vervolgens kwam de mediawet, uitgevaardigd door premier Viktor Orbán en zijn regering. En tot slot was

Márton Gergely

er de economische crisis en de dramatische terugloop van advertentie-inkomsten. Geen enkel Hongaars mediabedrijf kan nu nog ontkomen aan politieke inmenging. En hoe dan ook waren mediabedrijven die geen politiek doel dienen al dun gezaaid. Tegenwoordig kan de Hongaarse regering een nieuwe wet invoeren, alleen om een onwelgevallig radiostation te milkorven. En ze zal er werkelijk alles aan doen om de advertentie-inkomsten van publicaties die haar niet aanstaan de nek om te draaien.

Alleen grote buitenlandse mediabedrijven konden de druk weerstaan. Als ze dat wilden. Maar natuurlijk investeerden ze niet in Hongarije uit altruïstische motieven en geloof in de waarde van veelstemmige media. Ze kwamen voor de winst. Maar dat is onacceptabel als die bedrijven daarbij in strijd handelen met de waarden van hun eigen democratische landen en zich gewillig aanpassen aan de Oost-Europese manier van zakendoen. Binnenkort is er geen geld meer over voor kwaliteitsjournalistiek. Onderzoeksjournalistiek is dood, omdat niemand rechtszaken durft te riskeren. Hongarije is naar binnen gekeerd. Het invoeren van de mediawet, en alle internationale kritiek die de regering daarmee over zich afriep, was nogal zinloos. Er was geen milkorf nodig. De Hongaarse pers had al geleerd om niet te bijten.

Maak Europa transparanter

Judith Sargentini

Bart Staes

De crisis van de euro is ook een crisis van het vertrouwen in de Europese Unie. De noodzaak van goed bestuur en transparante besluitvorming is groter dan ooit. Dat vraagt om sterke waakhonden, die aanslaan bij elke vorm van wanbeleid, machtsmisbruik, belangenvermenging, cliëntelisme en corruptie.

Parlementsleden hebben hierbij een taak, net als non-gouvernementele organisaties, klokkenluiders, ombudslieden en rechters. Maar geen van hen kan zijn werk goed doen zonder de belangrijkste controleurs van de macht: onafhankelijke en krachtige media. Journalisten met voldoende kennis en tijd om zich vast te bijten in de taai Brusselse besluitvorming zijn onmisbaar voor een gezonde Europese democratie. Noch de propaganda

van eurofielen, noch de halve waarheden en hele leugens van eurofobe populistten vertellen de burgers wat er werkelijk op het spel staat in Brussel. Sterke journalistiek over de EU kan dat wél.

En daar zitten we met een probleem, dat zowel de Europese als de nationale berichtgeving treft: de pluriformiteit en de onafhankelijkheid van de media hollen al jaren achteruit. Journalisten wijzen er zelf

op. Politici moet dat zorgen baren. Ook Europese politici. Als journalisten zich gedwongen voelen de macht na te praten, lijdt ook Europa daaronder. Dat is wel gebleken in Italië. Mede dankzij zijn greep op de media bleef premier Berlusconi zo lang in het zadel. Onderwijl voerde hij het land naar de rand van de economische afgrond. Daardoor kwam ook de euro op het spel te staan.

De Italiaanse ervaringen, maar ook de aanvallen op de mediavrijheid in landen als Hongarije, hebben geleid tot een Europees burgerinitiatief voor veelstemmige media. Vanaf

september voeren ngo's, journalisten en burgers campagne om een miljoen handtekeningen te verzamelen. Daarmee willen zij de Europese Commissie zover krijgen dat deze de mediapluriformiteit gaat bevorderen.

De eurocrisis heeft de berichtgeving en het debat over Europa een forse impuls gegeven. Dat is ook nodig. De aanpak van de crisis speelt zich af in het schergebied tussen Europese en nationale bevoegdheden. Daar spelen nationale regeringen de hoofdrol. Zij overleggen het liefst achter gesloten deuren. Dat biedt volop kansen om de eigen verantwoordelijkheid door te schuiven naar 'Brussel' of andere lidstaten. Gelukkig zijn er kritische journalisten die door de rookgordijnen heen prikken.

We zouden haast zeggen: was de pers maar eerder zo alert geweest op de eurobesluitvorming. Bijvoorbeeld in 2005. De Europese Commissie, verontrust over Grieks geknoei met cijfers, vroeg toen om meer bevoegdheden voor haar statistiekbureau Eurostat. Zonder veel ophef verwierpen de nationale regeringen dit voorstel. Zij wilden geen Europese pottenkijkers in hun eigen statistiekbureau. Het gevolg was dat Griekse regeringen tot 2009 doorgingen met creatief boekhouden. De onthulling daarvan vormde de opmaat voor de eurocrisis.

Hoeveel miljarden noodsteun, hoeveel leed in Zuid-Europese gezinnen was te voorkomen geweest als er in die jaren kritischer verslag was gedaan?

We zullen het antwoord nooit kennen, maar het voorbeeld onderstreept het belang van diepgravende berichtgeving over Europa. Van actief 'eurowobben' om informatie boven tafel te krijgen. Van vasthoudend onderzoek om de besluitvorming te reconstrueren. In een tijd dat begrotings- en banktoezicht naar Europees niveau getild worden, moet ook de onderzoeksjournalistiek grensoverschrijdend worden. Dat is een belangrijke conclusie uit een studie die de antifraudecommissie van het Europees Parlement liet verrichten, op initiatief van de Europese Groenen.

In weerwil van wat populistten beweren, het is ook 'ons Brussel en uw Europa'. De eurocrisis maakt op pijnlijke wijze duidelijk hoezeer we van elkaar afhankelijk zijn. We delen wel degelijk gezamenlijke belangen met 500 miljoen Europese burgers. Eén van die belangen is goede informatie. Abraham Lincoln zei: "Ik heb het volste vertrouwen in mensen. Op voorwaarde dat je hun de waarheid vertelt, kunnen ze elke nationale crisis aan. Het is zaak hun de echte feiten te bezorgen."

Wij hopen dat de informatie in deze krant helpt bij het bezorgen van de feiten. Voortaan laten wij het maken van kranten weer over aan u, journalisten.

*Bart Staes & Judith Sargentini
Europarlementleden voor Groen en GroenLinks*

DeVrijePers is een uitgave van
Groen en GroenLinks Europa
Wiertzstraat 60
Brussel
europa@groenlinks.nl

Europese burgers eisen vrije en pluriforme media

De Europese Unie moet zich meer inspannen om de pluriformiteit van media in Europa te versterken. Dat is de inzet van een Europees burgerinitiatief dat vanaf september van start gaat. Om te slagen moeten minstens één miljoen handtekeningen verzameld worden.

"We hebben sterke en onafhankelijke media nodig om de powers that be te controleren, op nationaal en op Europees niveau. Maar volgens de meeste evaluaties verslechtert de situatie rond mediavrijheid en pluriformiteit in Europa," zegt Lorenzo Marsilli van 'European Alternatives'. "Helaas deden Europese instellingen tot nu toe amper uitspraken over deze ontwikkeling, laat staan dat ze tot actie overgingen."

Daarom meldde een groep van Europese organisaties afgelopen zomer een Europees burgerinitiatief aan bij de Europese Commissie. Vanaf september beginnen zij actie te voeren om de één miljoen handtekeningen uit minstens zeven lidstaten te verza-

melen. Slagen zij daarin, dan moet de Commissie een initiatief nemen om aan de wensen van de ondertekenaars tegemoet te komen.

Tot de initiatiefnemers behoren mediaorganisaties als Stichting Democratie en Media, Alliance Internationale des Journalistes en mensenrechtenorganisaties zoals Open Society Foundation en European Alternatives. "In deze campagne gaat het ook om een ander beeld van Europa. De EU gaat immers over meer dan alleen financiële regels en bezuinigingen. Dit gaat over Euro-

pees burgerschap. We moeten iedereen duidelijk maken dat mediapluralisme een voorwaarde is voor het goed functioneren van de samenleving," aldus Marsilli. Volgens de organisatoren verschuilt de Europese Commissie zich achter het argument dat zij geen bevoegdheden heeft op dit vlak. Daardoor kon de Italiaanse premier Berlusconi, ondanks kritiek van het Europees Parlement, tot aan zijn aftreden in 2011 een groot deel van de publieke en private media blijven controleren. De Commissie durfde en durft er haar vingers niet

aan te branden. "Het is echt een schande dat de Commissie tot nog toe weigert om actie te ondernemen, bijvoorbeeld op basis van het Grondrechtenhandvest dat sinds het Verdrag van Lissabon ook bindend is voor Europese instellingen," aldus Marsilli. Volgens artikel 11 van dit handvest 'moeten vrijheid en pluriformiteit van de media geëerbiedigd worden.' Dit vormt ook de juridische onderbouwing van het burgerinitiatief dat werd geschreven door professoren Peggy Valcke van de universiteit Leuven en Roberto Mastroianni van universiteit Napels.

De initiatiefnemers willen uiteindelijk de Europese Commissie dwingen met een wetgevend voorstel te komen om de regels rond mediaconcentratie te harmoniseren, belangenverstrengeling tegen te gaan en transparantie en pluriformiteit te garanderen. "Dat is een noodzakelijke stap voor het correct functioneren van de interne markt en het beschermen van grondrechten van burgers," aldus Marsilli.

“Het zou geweldig zijn als journalistiek fraude kon voorkomen”

Een verkenningstocht door de Europese Unie om na te gaan hoe het gesteld is met onderzoeksjournalistiek. Een zoektocht naar antwoorden op de vraag of solide, grensoverschrijdende onderzoeksjournalistiek naar fraude, wanbeheer, of menselijke fouten bij besteding van Europees geld, kan bijdragen aan een beter Europees bestuur. Dat nam onderzoeksjournalist Margo Smit en zes van haar collegae de afgelopen zes maanden volledig in beslag.

Het idee voor de studie kwam nadat Groen Europarlementslid Bart Staes, ondervoorzitter van de antifraudecommissie, hoorde van het lot van de Slowaakse tv-journaliste Martina Kubaniova. Zij maakte een reportage over gesjoemel met Europese sociale fondsen en de betrokkenheid van politici. Vervolgens raakte ze haar baan bij de openbare omroep kwijt.

Bent u geschrokken of aangenaam verrast door de staat van onderzoeksjournalistiek naar Europese zaken?

Smit: “Zeker niet aangenaam verrast. Ik had eerlijk gezegd lage verwachtingen. Om uiteenlopende redenen is het in de Europese lidstaten zeer wisselend gesteld met onderzoeksjournalistiek in het algemeen en onderzoeksjournalistiek over Europa in het bijzonder.”

Zag u - net als in de discussie over de eurocrisis - een breuklijn tussen Noord- en Zuid-Europa?

“Nee. Er zijn landen met een lange traditie van onderzoeksjournalistiek en landen waar je die traditie totaal niet hebt. Groot-Brittannië heeft zo'n traditie, maar ook in Bulgarije zie je een stroom aan uitstekende diepgravende artikelen. Er zijn grofweg drie factoren die bepalen of in een land wel of geen goede onderzoeksjournalistiek bestaat. *Determination*: het gaat om individuele journalisten, die bereid zijn te investeren in diepgravend journalistiek onderzoek, vaak vanuit een kwetsbare positie. *Prioritisation*: media die zeggen ‘dit is een belangrijk onderzoek of thema, hier gaan we in investeren.’ En ten slotte *Cooperation*: samenwerking van journalisten over de grenzen heen. Dat zit niet zo in de aard van journalisten, maar leidt wel tot betere resultaten. Deze drie factoren heb je eigenlijk nodig om het te laten lukken.”

Waren de journalisten, mediadirecties en beleidsmakers verbaasd toen u bij hen aanklopte?

“Ja, erg verbaasd zelfs. De meesten waren geïnteresseerd in het thema en erg nieuwsgierig naar de staat

van onderzoeksjournalistiek in Europa. Maar als je dan vroeg wat ze zelf deden, bleef het heel lang stil en dan, kwam er meestal erg weinig. Een constante lijn in hun eigen verklaring is: ze zien de Europese verhalen niet, ze hebben de kennis niet, de data zitten verborgen, er is geen geld, geen tijd, hun publiek heeft geen interesse... Dat laatste is zeer de vraag, want dat weten we gewoon niet! Als je mensen dit soort journalistiek niet aanbiedt, kun je niet weten of ze interesse hebben of niet. In Groot-Brittannië worden verhalen over Europa erg gesmaakt, al hebben die meestal een sterk eurosceptische inslag.”

Er is weinig grensoverschrijdende onderzoeksjournalistiek in Europa. Waarom?

“Het gebeurt amper, want journalisten vinden elkaar niet en er zijn onvoldoende data beschikbaar om landen met elkaar te kunnen vergelijken. Als die gegevens er wel zijn, zoals de verdeling van landbouwsubsidies via farm-subsidy.org, dan vinden journalisten elkaar wel! Nu leunt grensoverschrijdende samenwerking teveel op toevallige en individuele initiatieven. Europese instellingen kunnen de samenwerking stimuleren door data op een eenvoudige manier inzichtelijk te maken.”

Heeft de EU een taak om haar eigen tegenmacht te stimuleren?

“Ja. Naast het financieel ondersteunen van journalistieke initiatieven kan de EU data beschikbaar stellen en daarmee burgers via de media meer inzicht geven. Een anti-gif tegen het groeiende wantrouwen. Journalisten moeten natuurlijk het initiatief nemen. Sommigen zeggen dat overheden ervan af moeten blijven, omdat informatie al snel ongeloofwaardig wordt. Maar ikzelf denk dat als je genoeg muren bouwt om de onafhankelijkheid van de berichtgeving te garanderen, de EU wel degelijk een rol kan spelen. De onlinekrant Mediapart in Frankrijk bijvoorbeeld krijgt steun van de overheid, en is tegelijk een van haar grootste critici.”

Margo Smit

Helpt onderzoeksjournalistiek om fraude en gesjoemel te voorkomen?

“Idealiter wel, maar het zal fraude niet direct tegenhouden. Mensen die kwaad willen, doen dat toch. Het blijft meestal berichtgeving achteraf. Controle door media draagt natuurlijk wel bij tot een beter klimaat tegen fraude. Ik zou het geweldig vinden als dat ook op Europees niveau lukt, maar dat zal nog wel even duren. Een belangrijk aspect is bijvoorbeeld dat journalisten laten zien dat je niet weggkomt met fraude en dat gestolen belastinggeld terugvloeit naar de publieke zaak.”

Europese instellingen moeten Europese onderzoeksjournalistiek toejuichen?

“Absoluut, het kan bijdragen tot beter bestuur. Dat kan voor een bestuurder lastig zijn, maar zoals men zegt ‘if you can't stand the heat, stay out of the kitchen’. Ik merkte dat sommige Europese diensten en instellingen, zoals de antifraudedienst OLAF, graag meer openheid van zaken willen geven, maar op andere niveaus nam men niet eens de telefoon op.”

■ Margot Smit is parttime directeur van de Nederlands-Vlaamse Vereniging van Onderzoeksjournalisten en deed onderzoek in opdracht van de antifraudecommissie van het Europees Parlement. Het onderzoek werd gecoördineerd door het Vlaamse Fonds Pascal Decroos dat onderzoeksjournalistiek stimuleert. Het eindrapport ‘*Deterrence of fraud with EU funds through investigative journalism*’ wordt begin oktober in het Europees Parlement gepresenteerd.

■ In 2010 werd 4,4 miljard euro, 3,7 procent van de EU-gelden, volgens de Europese Rekenkamer niet correct besteed. Die merkt daarbij op dat het lang niet altijd om fraude gaat, maar ook om onopzettelijke fouten. De opgespaarde fraude beliep in 2011 bijna 300 miljoen euro.

Europese onderzoeksjournalistiek is ondergeschoven kind

Door Ides Debruyne, medestichter Journalismfund.eu en directeur Fonds Pascal Decroos

De Europese Unie is de laatste decennia politiek sterk ontwikkeld. Dat dit in relatieve stilte gebeurde, lag niet zozeer aan de Europese instellingen, maar veeleer aan de desinteresse van Europese media. Om meerdere redenen vinden zij het niet nodig om de burgers grondig te informeren en Europese politici streng op de vingers te kijken. Nieuwe organisaties die wel proberen om dit democratisch deficit te counteren, moeten hun financiering buiten Europa zoeken. Het klassieke businessmodel werkt niet meer. Reclame-inkomsten en losse verkoop dalen. Nieuwe media lopen met een deel van de koek weg. En binnen het commerciële model past het Europese verhaal niet. Media snoeien in de kosten. Europese correspondenten keren terug naar ‘de heimat’.

Hoe belangrijk een krant een bepaald onderwerp vindt, kun je aflezen aan het aantal redacteuren dat ze inzet. Een Europees kampioenschap voetbal krijgt veel aandacht. Ook werkt een batterij journalisten aan verslaggeving van de nationale en regionale politiek. Maar de ‘Europa desk’ is op veel redacties nauwelijks te vinden. Dit is op zijn zachtst gezegd vreemd. Volgens de marketeers en adverteerders zijn de lezers niet geïnteresseerd in Europese politiek. De informatie in een vrije mediemarkt is ook om economische redenen gefilterd. Het goedkopere nieuws krijgt voorrang. Het duurdere, complexere nieuws, duiding, diepgravende informatie, valt buiten de core business van massamedia. Investerings in onderzoeksjournalisten lijken even schaars als pinguïns in de Sahara.

We moeten dus dringend op zoek naar een manier waarop duiding en onderzoeksjournalistiek over Europa wel kan gedijen. Journalistiek is - zoals onderwijs - een publiek goed. Hier en daar nemen journalisten het heft in eigen hand, zoals bij de online publicatie Mediapart.fr. Journalisten gaan op zoek naar nieuwe vormen van financiering. Zonder extra financiële steun lijkt bijna geen medium er in te slagen om een Europees onderzoeksjournalistiekproject op te zetten. Die steun komt opvallend genoeg uit Amerika. The European Fund for Investigative Journalism en Scoop zijn journalistieke organisaties die vol inzetten op Europese grensoverschrijdende onderzoeksjournalistiek. Beiden halen een groot deel van hun financiering noodgedwongen uit de Verenigde Staten. De Open Society Foundations van de Amerikaanse miljardair George Soros steunen beide projecten. Europese overheden noch Europese financiers zien in dat kwaliteitsvolle onderzoeksjournalistiek de democratie een enorme dienst kan bewijzen.

Ides Debruyne

Burgers verdienen een betere Eurowob

Door Brigitte Alfter, freelance journalist

In het voortdurende gevecht om meer transparantie in de Europese Unie, lijkt het politieke debat muurvast te zitten. Zeker nadat het Deense EU-voorzitterschap het dit voorjaar opgaf om een oplossing te vinden voor de nieuwe regelgeving over de toegang tot documenten, onder kenners ook bekend als 'verordening 1049/01' ofwel de Eurowob.

Deze wet uit 2001 is het belangrijkste instrument voor toegang tot informatie van de Europese instellingen. De Eurowob is van toepassing op de Europese Commissie en de agent-schappen, het Europees Parlement en de Raad. Maar het Verdrag van Lissabon uit 2009 garandeert toegang tot informatie uit alle instellingen, dus moet '1049/01' vernieuwd worden.

De politieke strijd over modernisering van de Eurowob is echter vastgelopen. Het Finse Europarlementslid Anneli Jäätteenmäki zegt over het gebrek aan vooruitgang van de laatste maanden: "Het Deense voorzitterschap van de Raad van Ministers miste de echte wil om de herziening er tijdens de lente

door te krijgen. Ook de Europese Commissie bleef in de onderhandelingen een negatieve houding aannemen en was niet bereid om tot echte compromissen te komen. Integendeel, de Commissie vroeg alleen maar om meer beperkingen en uitzonderingen op de openbaarheid van documenten. Het onderhandelingssteam van het Europees Parlement, geleid door de Britse rapporteur Michael Cashman, stond tegenover twee onwillige tegenspelers. Het parlement was bereid tot compromissen, maar niet om stappen terug te doen op het vlak van transparantie."

Jäätteenmäki vindt dat na het mislukken van de onderhandelingen, het Europees Parlement met een ei-

gen initiatief moet komen om de openheid van het wetgevingsproces te vergroten. Bijvoorbeeld door alle stemmingen in parlementaire commissies en plenaire vergaderingen openbaar te maken, net als de notulen van voorbereidende vergaderingen en documenten van de onderhandelingen tussen het Europees Parlement, de Europese Commissie en de Raad, de zogenaamde trialogen.

Dat zou een grote stap voorwaarts zijn, al lost dat het probleem van de gestrande Eurowob-hervorming niet op. Die blijft hangen in een procedureel niemandsland. Ook lost het de belemmeringen, obstructies zelfs, niet op die journalisten en burgers dagelijks ondervinden: verzoeken om toegang tot documenten die niet worden beantwoord, aanvragen die keer op keer worden vertraagd en het ontkennen dat opgevraagde documenten ook echt bestaan.

De relatief trage en potentieel dure klachtenprocedure

werkt ook nog eens ontmoedigend voor burgers en immer onder tijdsdruk staande journalisten. "Burgers verdienen beter" schreef Jäätteenmäki in een open brief. En in mei dit jaar schreven twee andere Scandinaviërs, de ministers van Justitie van Zweden en Finland, een oproep aan "de echte vrienden van transparantie" op wobbing.eu. Daarmee namen zij openlijk afstand van de geheimhoudingsdrift van hun collega's in de Raad van Ministers.

Omdat transparantie een essentieel onderdeel is van het verbeteren van het Europese bestuur, menen sommigen dat het tijd is om van nul af aan te beginnen, met een wet die beantwoord aan de vereisten uit het Verdrag van Lissabon.

Zo'n wet zou de 'best practices' uit de open Scandinavische landen en Groot-Brittannië combineren met de ervaringen van degenen die de Eurowob ook echt gebruiken: niet-gouvernementele organisaties, advo-

caten en journalisten.

De vraag is nu hoe het Europees Parlement haar taak oppakt. Maar intussen hopen journalisten - uit naam van hun lezers, luisteraars en kijkers - dat het Europees Parlement de Europese Commissie oproept om een acceptabel voorstel te schrijven ter hervorming van '1049/01' en om de gebruikers van deze regelgeving er vanaf het begin bij te betrekken.

Eurowob

Afgezien van deze nieuwe wetgeving, ligt er ook een taak voor burgers en journalisten. Omdat transparantie ons allemaal aangaat. Het gaat niet over burgers versus bureaucraten, maar over het onderhouden van onze democratie.

Als burgers, journalisten, ngo's, advocaten en bedrijven hun recht op toegang tot informatie daadwerkelijk opeisen, zal er bij overheden een werkwijze ontstaan om de wet na te leven. Rechtszaken of beslissingen van ombudslieden en informatieambtenaren zullen het respect voor het recht van burgers om te weten wat er gebeurt versterken. Als er veel verzoeken om informatie komen, maakt dat ambtenaren ook meer vertrouwd met het delen van informatie met

Brigitte Alfter
© Thomas Tolstrup

het publiek. Burgers en zeker journalisten hebben de taak om dit soort wetgeving op een intelligente en doortastende wijze te gebruiken. Daarom moeten journalisten hun verzoeken zorgvuldig formuleren en heel gericht naar informatie vragen, ook uit respect voor de werklust die een degelijk en diepgaand antwoord kan opleveren voor vaak onderbemande overheidsdiensten. Het is van belang om beleefd, duidelijk en efficiënt te zijn in onze contacten met ambtenaren. Ons recht op informatie uitoefenen is geen daad van agressie - zoals het in veel landen zonder een traditie van openheid wel wordt beschouwd. Wobben moet een daad zijn uit respect voor het algemeen belang.

www.wobbing.eu

Europa en journalistiek: haat-liefde?

Door Rob Heirbaut, Europa-correspondent VRT Nieuws

"Europa is belangrijk, maar toch geen item waard." Met die woorden wimpelde een hoofdredacteur een voorstel van mijn collega af. Het was in 2007, in de aanloop naar de federale verkiezingen in België. Zij had voorgesteld om de politieke kopstukken te

laten debatteren over de richting die Europa zou moeten uitgaan. Het was de periode na het Franse en Nederlandse Nee tegen de Europese Grondwet. De toekomstige Belgische premier zou weldra gaan onderhandelen over een nieuw verdrag (het latere Ver-

drag van Lissabon). Een belangrijke machtsoverdracht aan Europa stond op stapel, maar blijkbaar dus niet belangrijk genoeg om er zendtijd aan te wijden.

Intussen heeft de eurocrisis Europa (in Nederland: 'Brussel') hoog op de binnenlandse politieke agenda's geplaatst. Moet er geld geleend worden aan Zuid-Europese landen? Heeft de Europese Commissie het recht om de Belgische automatische loonindexering of de Nederlandse hypotheekrenteaftrek te bekritisieren? Plots is het allemaal heel concreet en dichtbij. De eurocrisis doet regeringen vallen en is een prominent verkiezingsthema. Het zijn hoogdagen voor Europa-journalisten. Toen ik in 2002 terecht kwam in de Europese bubble in Brussel, verbaasde ik me erover hoe weinig er uit deze boeiende microkosmos doorsijpelde via de media. Nu brengen alle televisiestations live verslag uit van elke nieuwe wending in de eurocrisis. Ze houden de renteversillen tussen de eurolanden dagelijks bij en geven uitleg bij ingewikkelde begrippen als bankenunie of euroobligaties. De constructiefouten van de muntunie hebben de eurocrisis veroorzaakt, schrijven commentatoren eensgezind.

Moeten we nu blij zijn? Niet helemaal. Ook de Europa-journalistiek kampt met een aantal constructiefouten, en de eurocrisis lijkt daar weinig aan te veranderen. Kranten blijven ervaren Europa-correspondenten ontslaan. De meeste Vlaamse kranten doen zelfs niet de moeite om een journalist naar een Europese top te sturen. Hoe kun je klagen over de kloof tussen Europa en de burger, als je de afstand van Antwerpen of Kobbegem tot Brussel al te groot vindt? Ook de kennis over de Europese winkel blijft ondermaats. Commentatoren die blijven schrijven dat het Europees Parlement niets te zeggen heeft, lopen een paar decennia achter.

Rob Heirbaut

De term 'Europa-journalistiek' klopt trouwens niet. We maken allemaal ons eigen verhaal over een Europese top. Het verslag op de Italiaanse RAI zal andere klemtonen leggen dan dat op het Duitse ZDF. Er zijn weinig grensoverschrijdende media, zeker niet voor het grote publiek.

De eurocrisis dwingt politici om in de toekomst nog meer macht aan Europa over te dragen. Een cruciaal punt daarbij wordt de vraag hoe dit kan zonder de democratie uit te hollen. Ook voor de media, die een essentiële rol spelen in de democratie, is het hoog tijd voor reflectie. Wordt het geen tijd dat de vierde macht zich aanpast aan het nieuwe Europa?

“In Nederland worden journalisten te vaak als vijand gezien”

Als freelance journalist botste Brenno de Winter vorig jaar hardhandig op de grenzen van de persvrijheid. Hij publiceerde over het hacken van de OV-chipkaart en liet zien uit hoe eenvoudig het is om gratis te reizen.

Dat de OV-chipkaart fraudegevoelig is, was al langer duidelijk, maar door de publicaties van De Winter raakte de kaart ernstig in opspraak. Trans Link Systems, de leverancier van de OV-chipkaart, koos voor de aanval: er werd aangifte gedaan. De Winter reageert, ironisch genoeg vanuit de trein: “Trans Link kon niet verkroppen dat de feiten niet in hun voordeel waren. De fouten van de OV-chipkaart waren vanaf het begin bekend en zijn door politiek en Trans Link genegeerd. Zelden zoveel zelfgenoegzaamheid bij elkaar gezien. En liever dan dat ze leren van hun fouten, klagen ze de boodschapper aan.” Uiteindelijk werd de zaak geseponeerd. De Winter greep voor zijn journalistieke werk al ruim duizend keer naar de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). “Om de feiten te vinden, zijn overheidsdocumenten nodig. En die krijg je niet zomaar. Ik

realiseerde me dat ik dat alleen kon met grondige kennis van de wet. Daarom heb ik mij tot halve jurist laten omscholen.”

“Er staat in de wet dat toegang tot documenten kan worden geweigerd als er sprake is van ‘onevenredige benadeling’. Voor de gemiddelde ambtenaar lijkt dat te betekenen: als ik het niet leuk vind, geef ik het niet. Besluitvorming wordt opzettelijk vertraagd. Langer dan mag volgens de wet. Met als doel mij als journalist op achterstand te zetten.”

In Nederland wordt de journalist veel te vaak als vijand gezien, volgens De Winter: “Voorlichters bedreigen je met enige regelmaat. Als je stukken niet vooraf laat goedkeuren, loop je kans juridisch te worden aangepakt. Dat mag niet, maar het gebeurt wel. En de politie op straat is ook veel te alert op journalisten. Dat irriteert me mateloos. De politie zou naar je toe moeten komen en moeten vragen hoe ze je kunnen helpen je werk goed te doen, in plaats van camera's wegdrücken.”

De Winter steunt dan ook de plannen voor een nieuwe Wob. Hij adviseerde GroenLinks-Kamerlid Mariko Peters bij haar initiatiefwet (zie nieuwewob.nl). De Winter: “Nederland ligt zwaar op achterstand. Het voorstel van Peters zal Nederland weer meer in lijn brengen met andere moderne democratieën. Het is puur herstelwerk. De transparantie en de democratie zijn in Nederland structureel ondergraven door vrijwel alle politieke partijen. GroenLinks is een van de weinige partijen die de rug recht houden voor persvrijheid.”

Italië: Persvrijheid ondergeschikt aan privébelangen

Door Stefano Corradino, Journalist RAI-Tre en directeur van Articolo 21

Wat betekent vrijheid van informatie? In grote lijnen de mogelijkheid van burgers en dus van kranten en media, om hun eigen mening onvoorwaardelijk, zonder manipulatie en censuur te uiten.

Uitgaande van deze definitie, kunnen we stellen dat Italië geen vrij land is, of, zoals de meest betrouwbare internationale ranglijsten laten zien, slechts gedeeltelijk. Dit gebrek aan vrijheid wordt veroorzaakt door een gezwel in ons democratisch systeem: belangenverstremgeling. Deze anomalie, tot op de dag van vandaag onopgelost, bestaat uit de mogelijkheid om openbare ambten te bekleden en de daaruit voortvloeiende macht en privileges te gebruiken voor privébelangen.

De oorzaken van vertekende informatievoorziening zijn het ontbreken van een

wet die belangenverstremgeling aanpakt en het aan de macht komen van Silvio Berlusconi. De gevolgen zijn onbetwistbaar: ongewenste auteurs en journalisten werden ontslagen bij de openbare radio-omroep, de omroepen van voormalige premier Berlusconi werden bevoordeeld ten nadele van de openbare tv en lokale omroepen. De RAI (Radiotelevisione Italiana) is onderworpen aan de verdelingsmechanismen van de regering en politieke partijen, aan vriendjespolitiek dus. Ook sommige kranten zijn spreekbuis van hun financiers, ten koste van onafhankelijke redacties. Meermaals is geprobeerd een spreekverbod op te leggen aan de openbare media, die gezien worden als bedreiging, juist vanwege hun vrije en onafhankelijke karakter.

Artikel 21 van de Italiaanse grondwet dat het recht op vrijheid van meningsuiting garandeert, is meermaals

Stefano Corradino

geschonden. De voorzichtige pogingen van de nieuwe regering om met deze praktijken te breken zijn te zwak en veranderen de situatie niet wezenlijk. Terwijl het nu juist noodzakelijk is om de regels en beginselen van de democratie en vrijheid van de media te herstellen.

Een gedegen wet die belangenverstremgeling aanpakt en onafhankelijke controle op openbare functies, zijn essentiële voorwaarden om de vrijheid van informatie te herstellen.

IJsland: Wetten hacken voor vrije informatie

Wonen in een land van extremen heeft zo zijn voordelen. Als je gewend bent om te gaan met vulkanen en aardbevingen, reageer je rustiger en doordachter op kleine problemen, zoals een economische meltdown. Je leert te plannen voor zulke eventualiteiten en je leert hoe je ze kunt gebruiken om zaken naar je hand te zetten.

Dat zou kunnen verklaren waarom niet alle IJslanders dekking zochten toen de bankencrisis in 2008 toesloeg. Sommigen besloten dat het tijd was een paar veranderingen door te voeren. Ze besloten van IJsland de eerste echte vrijhaven te maken voor informatie. “Het ineensstorten van de economie opende de geesten van de IJslanders,” zegt Smári McCarthy, voormalige hacker en anarchist, die nu leiding geeft aan het International Modern Media Institute, beter bekend als IMMI. “IJslanders zijn nu meer bereid om op onderzoek uit te gaan. De ondergang van de banken werd mede veroorzaakt door een enorm gebrek aan transparantie. Dat moeten we voor de toekomst voorkomen.”

McCarthy is een van de mensen die verantwoordelijk is voor wat neerkomt op een soort minirevolutie in de IJslandse politiek. Op zijn initiatief werd een schaduwparlement opgericht, waarin alle burgers via internet zouden kunnen participeren – niet dat

dat al serieus wordt genomen. Maar de politiek veranderen is de journalistiek veranderen. Hij was betrokken bij de publicatie van de uitgelekte video ‘Collateral Murder’, die in alle gruwelijkheid toont hoe een groep mensen, waaronder journalisten, wordt gedood door een Amerikaanse helikopter terwijl ze over straat lopen in Bagdad. De video werd gepubliceerd via WikiLeaks en leidde tot wereldwijde afschuw en verontwaardiging over de Amerikaanse strategie in Irak. Voor McCarthy bevestigde de film het enorme belang van vrijheid van informatie.

Dat is een van de redenen waarom McCarthy een brede blik heeft op het onderwerp: “Ik wil vooral een minder gecentraliseerde, open samenleving. Het verdedigen van het internet is daarvoor het beginpunt. Geen enkel land heeft ooit geprobeerd te komen tot een holistische regulering van informatie. Sommige wetenschappers beweren dat het universum zelf is gemaakt van informatie.

De werking van bijvoorbeeld het auteursrecht of smaadwetgeving maakt journalisten het werken haast onmogelijk. De fundamentele structuur achter de informatiestroom mist balans. Er is geen solide bewijs voor het nut van het auteursrecht. Waarom hebben we het dan?”

Het nieuwe parlement, dat is verkozen na het begin van de economische crisis, lijkt het daarmee eens te zijn. In 2010 steunde het unaniem de plannen van IMMI. Van de veertien wet-

ten die volgens IMMI veranderd moeten worden, zijn er twee al met succes aangepast. Twee andere wetten staan op de rol. McCarthy verwacht dat ook die zullen worden aangepast. “We krijgen niet altijd de aandacht die we zouden willen, maar we ontmoeten weinig verzet tegen onze ideeën.”

Dat is begrijpelijk. IJsland heeft nieuwe inkomstenbronnen nodig nu de banken ten onder zijn gegaan. De strategische positie van IJsland tussen de VS en Europa maakt het een ideale

plek voor een informatie-vrijhaven. Of IMMI succesvol zal zijn, hangt deels af van de economische effecten, denkt McCarthy: “De wetten zelf zijn niet vreselijk spannend. Maar er wordt veel enthousiasme gegeneerd als mensen data gaan opslaan in IJsland. Veel startende bedrijven hebben bedenkingen bij de juridische situatie in de VS en Europa. Zij wijken met hun servers uit naar IJsland. Dat is voor ons wél heel spannend. We hebben de extra inkomsten nodig om onze economie weer op

te bouwen. Daarom hebben we goede wetten nodig.”

Het succes van IMMI bepaalt ook de manier waarop McCarthy kijkt naar de lopende onderhandelingen over toetreding tot de Europese Unie. “Interesse in het lidmaatschap is ongeveer fifty-fifty hier. Mensen zijn bezorgd over het delen van onze natuurlijke hulpbronnen – vooral vis. Maar zestig tot zeventig procent van onze wetgeving komt al uit de VS of Europa. Dus persoonlijk ben ik voor een verenigd Europa. De EU slaagt er niet in om de belofte in te lossen, maar de situatie is niet hopeloos. Als we lid worden, hoop ik dat we wat accountability kunnen meenemen. Wat transparantie, die nu zo wordt gemist. Europa mist een omvattende benadering van informatie-vrijheid.”

“De vier basisvrijheden van de EU – het vrije verkeer van mensen, goederen, kapitaal en diensten – zijn betekenisloos zonder vrij verkeer van informatie. Maar bescherming van vrijheid van informatie wordt in de verdragen gebaseerd op een naïef begrip van hoe de economie werkt. De EU moet het vrije verkeer van informatie toevoegen als het vijfde basisprincipe. Dan is het tijd voor IJsland om lid te worden.”

Smári McCarthy, Executive Director International Modern Media Institute

